

Інна Старовойтенко

ЛЕОНІД ЖЕБУНЬОВ У СЮЖЕТАХ ЕПІСТОЛЯРІЮ ДО БОРИСА ГРІНЧЕНКА (1905–1910 РОКИ)

Леонід Жебуньов (1862–1919) – український громадський діяч, активний учасник національного руху початку ХХ ст., популяризатор національних потреб українства серед різних верств суспільства, малознана постать нашої історії. Із цим ім'ям пов'язано чимало національних заходів початку минулого століття. Л. Жебуньов – один із фундаторів Українського клубу в Києві, активний член Полтавської та Київської “Просвіт”, перших політичних партій Наддніпрянщини, прихильник щоденної української газети “Рада”, що виходила у Києві в 1906–1914 рр.: її автор, меценат, популяризатор, наполегливий консультант редакційно-видавничого колективу та видавця “Ради” Є. Чикаленка, координатор спільних заходів між українськими громадами різних міст (Полтави, Києва, Харкова, Петербурга, Катеринодара). Він і український книголюб, який на власні кошти поширював популярні книжки рідною мовою серед незможних верств населення. В окремих випадках Л. Жебуньов заохочував українських письменників до написання книг актуальної тематики, наприклад публіцистичної праці “Украинский вопрос”, що вийшла у Петербурзі у 1914 р. і була гідною відповіддю українців на ті численні інсинуації, які проти них поширювала чорносотенна російська пропаганда.

Ця яскрава постать доби українського націтворення привернула увагу дослідників лише в умовах державної незалежності України. Так, у 2001 р. побачила світ перша стаття про Л. Жебуньова авторства Н. Миронець¹, у 2005 р. видані інформаційні листи Л. Жебуньова до Є. Чикаленка за 1907–1919 рр.², які яскраво та різнобічно презентують свого автора: його глибоку ідейність, відданість українській справі, національну позицію, заходи з поширення українських видань, ставлення до української газети “Рада”. Сюжети тих неповторних листів розкривають

¹ Н. Миронець, *Український патріот росіянин Леонід Жебуньов*, Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірник наукових праць та спогадів, К. 2001, ч. 6, у 2-х ч., ч. 1, с. 284–293.

² *Листи Леоніда Жебуньова до Євгена Чикаленка. 1907–1919 роки*, упор., вступ та коментарі І. Старовойтенко, К. 2005, 251 с.

і чимало біографічних фактів із життя Л. Жебуньова: змальовують його діяльність у Києві та Полтаві, співпрацю з газетою “Рада”, заходи з її збереження та зростання читацького інтересу, широку популяризаторську українську діяльність Леоніда Миколайовича у різних місцях перебування (Криму, на Кавказі, С.-Петербурзі, Полтаві, Гадячі). Епістолярні джерела відображають і особисті якості цього українця, який прийшов до національної свідомості вже у зрілому віці та глибоко переживав з того, що більшу частину свого життя займався не тими справами, до яких був покликаний. Період тісної співпраці Л. Жебуньова з газетою “Рада” відображений і в статтях³ та публікації⁴. Постаті Л. Жебуньова присвячена джерелознавча розвідка “Леонід Жебуньов: джерела до біографії”⁵, в якій оглянуті архіви України, їхні фонди з матеріалами про відомого українця, та коротке біографічне дослідження з окремими фактичними уточненнями та поправками, які дали змогу встановити архівні документи⁶.

Перші згадки про Л. Жебуньова знаходимо у спогадах його сучасників. Так, про нього, як про близького родинного приятеля, згадувала С. Русова. Вона писала, що її родина познайомилась з Жебуньовим на Чернігівщині, куди він приїхав розмальовувати віконниці у їхній збудованій хаті і сприяв зближенню з Русовими на довгі роки. С. Русова підкреслювала, що в образі Л. Жебуньова яскраво відбилися “усі органічні риси дворян”, які вже відходили в минуле: зовнішня привабливість, шляхетність, відданість справі, за яку він брався, висока моральність. Л. Жебуньов, познайомившись з О. Русовим, захопився статистичною справою та почав втілювати її у практичне життя на території Ніжинського повіту. С. Русова звернула увагу і на еволюцію Л. Жебуньова від російського народника до свідомого українського діяча, відзначила основні його життєві віхи. Так, вона згадувала про їхнє спільне перебування на початку 1880-х рр. у Лук’янівській в’язниці та про справжній приятельський

³ І. Старовойтенко, *Листи Л. Жебуньова до С. Чикаленка (1907–1914 рр.) як джерело дослідження історії української щоденної газети “Рада”*, Студії з архівної справи та документознавства, К. 2004, т. 11, с. 141–149; І. Старовойтенко, *Л. Жебуньов – активний учасник видавничого життя газети “Рада”*, Національна періодика початку ХХ століття: розвиток і реалізація української ідеї державотворення, К. 2006, с. 20–21.

⁴ І. Старовойтенко, *Лист прихильника та популяризатора газети “Рада” Л. Жебуньова до її видавця Євгена Чикаленка*, Рукописна та книжкова спадщина України, К. 2005, вип. 9, с. 265–277.

⁵ Старовойтенко І. *Леонід Жебуньов: джерела до біографії*, Рукописна та книжкова спадщина України, К., 2007, кн. 11, с. 183–199

⁶ І. Старовойтенко, *Леонід Жебуньов: громадська діяльність у Києві*, Київ і кияни. Матеріали щорічної науково-практичної конференції, К. 2006, с. 238–245.

вчинок Л. Жебуньова, який узяв частину паперів, що компрометували С. Русову, на себе⁷. Як свідчить прохання матері Л. Жебуньова Марії Жебуньової до міністра внутрішніх справ Росії Дурново від 25 січня 1882 р. про помилування сина, ув'язнення у Києві Л. Жебуньов відбував у 1881 р.⁸ як звинувачуваний у справі робітничих гуртків революційної партії.

С. Русова вважала, що ще із заслання Л. Жебуньов повернувся свідомим українцем, бо писала: “Там у Мінусинську, на чужині, він саме й зрозумів, що він українець і мусить віддати свої сили не загальноросійській революції, а українському рухові, який щойно народжувався на той час, мусить працювати, щоб збудити національну свідомість в українському народові, мусить стати на захист прав української культури перед вищими російськими колами. З заслання він повернувся вже свідомим українським діячем і справді зробив багато користи для українського відродження, як завзятий пропагандист української ідеї і серед вищих верств суспільства і в народній мові”⁹.

Чимало згадок про Л. Жебуньова зустрічаємо в “Щоденнику” ще одного його сучасника – Є. Чикаленка. Останній в основному писав про ставлення Л. Жебуньова до газети “Рада”, його діяльність з її поширення, використання для цього зв'язків із посадовими особами різних рівнів, про його взаємини з відомими сучасниками тощо. Є. Чикаленко добре знав Л. Жебуньова. Він згадував, що вперше побачив його в Одесі ще підлітком у 1870-і рр. в оселі Є. Соколовського – директора приватної гімназії, в якій тоді здобував середню освіту. Незабутнє враження на нього справила шляхетна зовнішність Л. Жебуньова. Ближче ж знайомство відбулося лише 1903 р. у Полтаві, на відкритті пам'ятника І. Котляревському. З 1907 р. Є. Чикаленко вів з Л. Жебуньовим інтенсивне листування і наполягав на його переїзді до Києва, бо сповідував принцип, що усяка здібна людина повинна реалізовувати себе у центрі громадсько-культурного життя.

Є. Чикаленко також писав про еволюцію Л. Жебуньова від російського революціонера, що “ходив в народ”, до найдіяльнішого та найенергійнішого українського діяча у період 1904–1917 р.¹⁰ Зазначав, що вирішальне значення у його національному становленні мало українське свято у Полтаві 1903 р. Є. Чикаленко згадував і окремі біографічні факти. Місцем народження Л. Жебуньова називав Катеринославщину, та допускав, що

⁷ С. Русова, *Мемуари. Щоденник*, К. 2004, с. 84–85.

⁸ ЦДІАК, ф. 274, оп. 1, спр. 226.

⁹ С. Русова, *Op. cit.*, с. 74.

¹⁰ Є. Чикаленко, *Спогади (1861–1907)*, К. (Темпора) 2003, с. 240.

народився він у к. 1850-х рр., хоча відомо, що ця подія сталася раніше – 1851 р. Також є згадка і про заслання Л. Жебуньова до Сибіру, яке Є. Чикаленко відносив до 1878 р. та називав його причину – революційну пропаганду в Києві. У першому факті автор помилявся, бо насправді, як свідчать інші документи, заслання розпочалося в 1882 р.

Є. Чикаленко писав про Л. Жебуньова як засновника іменної – “жебуньовської” громади, гуртків з учнівської та студентської молоді у Києві, учасника московських просвітніх інституцій з метою видання й поширення українських книжок, пропагандиста українства серед студентів, росіян і селянства¹¹. Автор підкреслював: “Жебуньов сам так захоплений українством, що віддає йому все своє здоров’я, всю свою енергію і всі 24 години в добу, бо й сни йому сняться на українські теми”¹². Також Є. Чикаленко згадував про членство Л. Жебуньова в Українській демократично-радикальній партії¹³, його діяльність в Українському клубі, та заходи щодо захисту українського руху від шовіністичних інсинуацій. З епістолярної спадщини Є. Чикаленка стає відомо, що з ініціативи та наполегливості Л. Жебуньова П. Стебницький і О. Лотоцький написали відому публіцистичну працю “Украинский вопрос” (1914).

Автор писав і про жертвність Л. Жебуньова на користь українських справ, підкреслюючи, що іноді шляхетність вчинків благодійника його глибоко вражала. Так, у 1909 р. видавець “Ради” відмітив, що зайшов провідати хворого Леоніда Миколайовича, якого лікарі відправляли у Крим на лікування. І коли мова пішла про “Раду” та її скрутне фінансове становище, Л. Жебуньов без усяких роздумів запропонував 500 крб., заощаджених на лікування, на видавничі витрати газети. Зокрема, він сказав: “У мене є 500 рублів, які я держав на подорож у Крим; тепер я рішив нікуди не їхати, то я вам дам ці гроші, бо смерть “Ради” уб’є мене швидше, ніж моя хвороба”¹⁴. Такий жест з боку небагатої людини глибоко вразив Є. Чикаленка, який подякував йому від щирого серця, але грошей не взяв.

Український громадський діяч, літературознавець С. Єфремов називав Л. Жебуньова пропагандистом-романтиком, нервом українського суспільства, який з небаченою впертістю 15 років перед революцією проводив величезну громадську, політичну й культурну роботу на національному полі. Він так характеризував свого сучасника: “Це була людина, що

¹¹ Є. Чикаленко, *Спогади (1861–1907)*, с. 241–243.

¹² Є. Чикаленко, *Щоденник (1907–1917)*, К. (Темпора) 2004, т. I, с. 231.

¹³ *Ibid.*, с. 28.

¹⁴ *Ibid.*, с. 76.

хутко освоїлась з усіма деталями українства, органічно всмоктала останні його вимоги й працювала на всіх ділянках рідної справи. [...] Це був найбільш невтомний і вигадливий пропагандист, якого я тільки знав, справжній “ловець человеков”¹⁵. С. Єфремов зауважував, що хоч Л. Жебуньов і здавався зовні “сухим, черствим” і часто аскетичним, мав численні “причуди”, але між цими зовнішніми даними і його сутністю була велика невідповідність, бо в його грудях билосся “золоте серце” українця, яке не шкодувало для громади ні моральних сил, ані матеріальних засобів.

В Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) зберігся невеликий особовий фонд Л. Жебуньова. Є усі підстави стверджувати, що цілісний архів діяча не зберігся, адже обставини останніх років його життя у Полтаві та Гадячі не сприяли тому. Л. Жебуньов тоді не мав власного помешкання, наймав його у знайомих у Полтаві, або проживав у родичів у Гадячі. До того ж тяжко хворів, тобто при переїзді міг взяти з собою лише необхідні речі. Очевидно, у вирі подій 1917–1919 рр. та постійних переїздів і були безповоротно втрачені дорогоцінні матеріали з особового архіву діяча.

У зазначеному архіві ІР НБУВ збереглися, поміж іншого, листи Л. Жебуньова до відомих сучасників – М. Грушевського, Б. Грінченка, М. Біляшівського, В. Доманицького, Н. Дорошенко, Є. Чикаленка, С. Шелухина, П. Стебницького, І. Щитківського та ін.

Кореспонденції до зазначених осіб дають матеріал для ширшого знайомства з Л. Жебуньовим як з українським діячем. Зокрема, дізнатися про нього, як про одного з фундаторів Українського клубу у Києві. Про свою причетність до відкриття та діяльності у Києві цієї культурно-просвітньої інституції він писав В. Доманицькому, М. Грушевському, С. Шелухину. Першому зізнавався, що офірував на втілення задуму чимало сил, бо розраховував на проведення у ньому щотижневих літературних вечірків із читанням рефератів на актуальні теми. Видно, що ініціатор шукав відповідних лекторів та матеріали: просив В. Доманицького, що проживав у той час у Закопаному, присилати реферати або статті з цікавим змістом на його київську адресу¹⁶. Запрошував читати лекції у клубі і С. Шелухина, який проживав в Одесі, проте був одним з найпопулярніших лекторів клубу, особливо славився серед київської молоді – постійного учасника

¹⁵ Див.: С. Єфремов, *Пропагандист-романтик. Пам'яті Л.М. Жебуньова*, Промінь, 41 (К. 1919, 7 листопада).

¹⁶ *Лист Жебуньова до В. Доманицького 1 листопада 1908 р.*, Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, ф. 47, од. зб. 275–276.

вечірок. Її приваблювали нестандартні і часто оригінальні погляди одеського лектора на відомі теми. Коли Л. Жебуньов дізнався про намір С. Шелухина у 1909 р. влаштувати лекційну подорож Україною, то радісно підтримав його ідею. Також він пропонував читати лекції членам Одеської “Просвіти” – М. Комарову, А. Ніковському, І. Бондаренку¹⁷. Часто Л. Жебуньов делікатно редагував і коректував теми, запропоновані лекторами, з тією метою, аби їхні назви не насторожили київську адміністрацію, а зміст не зачепив якусь українську суспільну течію або відому особистість. Він мотивував це тим, що “клуб хоче держатися цілком на нейтральному ґрунті, що до течій внутрішніх серед укр[аїнського] громадянства, бо в ньому мусять збиратися люди усіх напрямів, і нікого не дражнить”¹⁸. Стає відомо, що Л. Жебуньов входив у число старшин Українського клубу.

Важливим джерелом для історичних, біографічних досліджень, відтворення творчих та громадських взаємин відомих українців поч. ХХ ст. є епістолярій Л. Жебуньова до Б. Грінченка за 1905–1910 роки. Він виявлений у фонді ІІІ (“Літературні матеріали”) ІР НБУВ та має форму автографів. Це – 46 кореспонденцій – листів та листівок: інформаційних, емоційних, наповнених громадським змістом та українськими справами. Зміст епістолярію свідчить, що кожним ділом, за яке брався Л. Жебуньов, він глибоко переймався, переживав усі етапи його реалізації, намагався довести розпочате до бажаного результату. Без сумніву основою приятельських взаємин Л. Жебуньова з Б. Грінченком стала нива українського життя та національний рух поч. ХХ ст., які викликали в обох відомих сучасників необхідність активного інформаційного обміну та спілкування.

Перші кореспонденції Л. Жебуньова до Б. Грінченка датовані 1905 р. за конвертами, що збереглися при них. У них Л. Жебуньов звертався до Б. Грінченка як до шановного, або дорогого добродія, співника у громадських справах. На початку спілкування їх поєднали видавничі проекти. Так, Л. Жебуньов намагався популяризувати національні домагання українців, ідеї українського руху через існуючі на 1905 р. друковані органи, бо власних українці на той час ще не мали. Як видно, Л. Жебуньов був прихильником ліберальних періодичних російських часописів, які друкували матеріали про недержавні народи: газет “Сын Отечества”, “Страна”, журналу “Русское богатство”, що виходили у С.-Петербурзі,

¹⁷ Лист Жебуньова Л. Шелухину С. від 2 вересня 1909 р., Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. ХІ, № 937.

¹⁸ Лист Жебуньова Л. Шелухину С. Без дати, ІР НБУВ, ф. ХІ, № 942.

часопису “Вестник Юга” (Одеса). Він був постійним читачем зазначених видань, звертав увагу на матеріали, в яких йшлося про національні потреби та виступи інших народів, на їхні звернення до високих чиновників, які часто були результативними, бо вони отримували національні поступки.

Такі матеріали не давали душевного спокою українцеві Л. Жебуньову, спонукали його звертатись до відомих сучасників, які володіли публіцистичним, чи письменницьким пером з пропозиціями також писати до тих видань про власні національні потреби, беручи приклад з інших народів. Л. Жебуньов глибоко вболівав за те, аби українці не відставали від прибалтів, або поляків, які крок за кроком відновлювали національні права своїм народам: отримали дозвіл на навчання у школах та на переклад Святого письма рідною мовою. Л. Жебуньов бачив у таких поступках реальний шлях до майбутніх націєтворчих процесів. На його думку, підвалинами національного відродження будь-якого народу були національна школа, періодичні видання та література рідною мовою. Саме вони прокладали шлях до широкого просвітництва та формування національної ідейності. На таких переконаннях і будувалась вся громадська діяльність Л. Жебуньова і він шукав серед українців таких діячів, на яких би міг опертись і здійснити задумане. Б. Грінченко став одним із тих працелюбних, відданих і талановитих однодумців, до якого Л. Жебуньов прив’язався тісними епістолярними зв’язками у початковий період українського руху: коли вироблялась його стратегія, формулювались конкретні вимоги, донесені на високий урядовий рівень та озвучені у прогресивній російській пресі, закладалась українська періодика, перші національно-культурні організації, а потім і політичні. Саме на цей період і припало інтенсивне спілкування відомих сучасників, яке спочатку мало виключно громадський зміст, а згодом трансформувалось у приятельське спілкування зі співчуттями, бажанням допомогти, підтримати, витягти Б. Грінченка із лабетів небезпечної хвороби.

Першою справою, яка об’єднала двох відомих сучасників, стала газета “Полтавщина”, що виходила в 1905–1906 рр. у Полтаві. В її редакції якийсь час наполегливо працював Л. Жебуньов (на посаді секретаря). Його зацікавив цей газетний полтавський проект: Л. Жебуньов прагнув надати “Полтавщині” українського змісту, а тому й запрошував до співпраці з нею відомих українських письменників, у т. ч. й Б. Грінченка. Він пропонує йому й конкретну тематику: публіцистичні матеріали про українство (описувати події українського життя), белетристичні твори на українські теми, обговорення дискусійних статей української тематики тощо.

Так, Л. Жебуньов у листі просить Б. Грінченка талановито описати відзначення українцями ювілею 35-літньої літературної діяльності українського письменника І. Нечуя-Левицького, що проходив у Києві 18–20 грудня 1904 р. та ознаменувався прийняттям резолюції з вимогами відмінити утиски національної літератури. Учасниками того свята були і Б. Грінченко та Л. Жебуньов. Його хід висвітлили українські видання: “Літературно-науковий вістник” (Львів), “Киевская старина” (Київ) та газета “Полтавщина”. Матеріал останньої мав заголовок “Юбилей И.С. Левицкого в Киеве” та був уміщений у першому номері за 1905 р. За листом Л. Жебуньова до Б. Грінченка стає відомо, що його автором став Борис Миколайович¹⁹. Окрім того, матеріали на українські теми Л. Жебуньов замовляв Б. Грінченкові і для російських ліберальних часописів, зокрема для журналів “Вестник Юга” (Одеса) та “Русское богатство” (С.-Петербург).

У листах Л. Жебуньов висвітлював і проблеми газети “Полтавщина”, які згодом виштовхнули його з редакції: невідповідний редактор, який, за його словами, зовсім не розумівся у видавничій справі і завдавав своєю непрофесійністю співробітникам редакції чимало прикростей. Особливо вони дошкуляли чутливому Л. Жебуньову, який за півріччя співпраці з “Полтавщиною” багато зробив для зростання її популярності. Так, за той період “Полтавщина” здобула понад 4000 передплатників, істотно змінила свій зміст, віддавши перевагу українським темам. Проте Л. Жебуньов не спрацював з редактором газети та організував кампанію викупу газети українцями. У той період він запрошував Б. Грінченка у Полтаву на посаду редактора “Полтавщини” з надією, що з таким редактором вона стане ще популярнішою та набуде суто українського змісту. Як стає відомо з листів, Л. Жебуньов таки вийшов з редакції, проте не розірвав своїх зв’язків з газетою, яка стала змістом його життя, бо писав, що таємно від редактора стежив за її змістом, продовжував замовляти матеріали для газети найталановитішим авторам, редагував їх, а вночі крадькома пробирався до типографії, аби простежити її зміст та публікацію бажаних матеріалів.

Вважаємо, що, завдяки наполегливості Л. Жебуньова, в газеті “Полтавщина” були надруковані найцікавіші матеріали, серед яких: докладна записка від українців новому міністрові внутрішніх справ Росії П. Святополку-Мирському, складена на святкуванні ювілею І. Нечуя-Левицького з протестом української інтелігенції та письменників проти пригнобленого становища українського друкованого слова та проханням зняти заборони

¹⁹ *IP НБУВ*, ф. III, № 37209, 37210.

Емського указу з української літератури; “Докладна записка литовцев в комитет министров” із національними вимогами цього народу²⁰ та ін.

Л. Жебуньов повідомляв Б. Грінченкові новини й про інші періодичні видання. Наприклад, писав про заснування у Петербурзі М. Ковалевським газети прогресивного напрямку “Страна”, в якій ініціатори мали намір публікувати матеріали з національного питання, зокрема про імперські утиски народів, що проживали в межах Російської держави. З листа до Б. Грінченка за 1905 р. стає відомо, що у зазначеній газеті був заснований український відділ, який очолив О. Русов. Л. Жебуньова також зацікавила ця газета і він шукав для неї авторів серед українців: зокрема, запрошував до співпраці Б. Грінченка.

Л. Жебуньов повідомляв Б. Грінченкові й ще про один цікавий видавничий проект: підготовку О. Герценим у Швейцарії світового збірника слов’янських народів, до якого збирались твори представників тих народів. Як стає відомо, цю звістку Л. Жебуньову подав Г. Зинов’єв, запропонувавши й українцям включитись до збірника. Л. Жебуньов просив Б. Грінченка ознайомити з цим проектом киян, або й особисто взяти участь у збірнику світового значення, презентуючи у ньому українство.

Отже, листи Л. Жебуньова до Б. Грінченка свідчать, що їх автор на початку своєї громадської діяльності на українській ниві усебічно дбав про поширення українських національних домагань у ліберальних періодичних виданнях, які виходили в Україні та Росії. Він бажав усебічно популяризувати українство, довіряючи письменницьке перо найталановитішим українцям, зблизився з газетою “Полтавщина” та намагався українізувати її зміст, запрошуючи до співпраці відомих українців. Л. Жебуньов уважно стежив й за матеріалами, які стосувались національного питання. Під їх враженням, він закликав українців йти поруч з іншими народами у своїх домаганнях. Л. Жебуньов постійно переймався своєчасним висловленням українцями своїх національних вимог та дуже бентежився, коли вони зволікали, або відставали у невідкладних заходах.

Як свідчать листи, наступним важливим напрямом громадської діяльності Л. Жебуньова, нерозривно пов’язаним з попереднім, були його наполегливі клопотання із донесення українських вимог у найвищі державні інституції, до відома російських чиновників, які у більшості своїй нічого не знали про українське питання (ці висновки Л. Жебуньов виніс від живого спілкування з високими посадовцями). Так, стає відомо, що Л. Жебуньов був причетним до відомого звернення українців “Нужды

²⁰ *Полтавщина*, 30 (Полтава 1905, 28 січня) 3.

української школи”, яке надрукувала газета “Сын Отечества”²¹. Її підписали подружжя Грінченків, І. Нечуй-Левицький, В. Винниченко, С. Єфремов, П. Житецький, Є. Квасницький. У ній вперше українці публічно у столичній газеті заявили про свої потреби у власній школі.

Із призначенням на посаду міністра народної освіти Росії Дмитра Андрійовича Толстого, який відзначався ліберальними поглядами, Л. Жебуньов актуалізує те відоме українське звернення. Його підштовхнув до того і дозвіл Д. Толстим навчання рідною мовою литовцям, латишам, естонцям, зняття заборон з друкованого слова цих народів. Д. Толстой дозволив провести й окремі демократичні реформи й у Варшавському університеті (у сфері мови та літератури). Усі ці поступки чиновник зробив під впливом петицій, які йому надіслали литовці та поляки.

Л. Жебуньов звертається у цьому заході до Б. Грінченка, як відомого педагога та автора зазначеного звернення, пропонує поширити його в іншій якості: у зміненому змісті та з більшою кількістю підписів від представників навчальних закладів. Він пропонує українцям піти шляхом інших народів: написати звернення про потреби у національній школі міністрові народної освіти. З цією метою він і сам узявся збирати підписи у Полтаві та Харкові, просив киян розіслати звернення у найбільші українські міста для збору під ними автографів. У листі 2 квітня 1905 р. Л. Жебуньов повідомляв Б. Грінченку, що зібрав особисто бл. 300 підписів: 55 – учнів учительської семінарії, які вже мали досвід праці у сільських школах і володіли ситуацією, яка там склалась, учнів духовної семінарії та ремісничого училища. Він їх вислав Б. Грінченкові на трьох окремих аркушах. Для подання ж складеного звернення Л. Жебуньов пропонує киянам відправити депутацію до Д. Толстого. До того ж він наполягав на динамічному ході цього заходу, аби його подати до вироблення новим міністром законопроект у народну школу.

Як видно з листів, Л. Жебуньов ініціює й інші заходи з національного шкільного питання, зокрема пропонує робити подання про запровадження української школи й комісіям Державної Думи Росії. Таке завдання він ставить перед українськими “Просвітами”. Так, звертається до Б. Грінченка, як до голови київської “Просвіти”, аби кияни подали подібне звернення в комісію з народної освіти Державної Думи, використавши у ньому підписи з кількох джерел: під запискою “Нужды украинской школы”, під зверненнями про українські кафедри (бл. 10 000, у них йшлося і про українську школу), постановами студентів Петербурзького університету,

²¹ *Сын Отечества*, 65 (С.-Петербург 1905, 3 травня) 2.

жіночих курсів, заявами студентів учительської семінарії, запискою, складеною учасниками святкування Шевченкових роковин, статтю Д. Дорошенка про українські кафедри. Л. Жебуньов пропонує київській “Просвіті” залучити до свого подання й інші українські “Просвіти”.

Л. Жебуньов переймався і шляхами просування українських звернень у Державній Думі. У цьому він покладався на українську громаду Петербурга, просив, щоб її представники шукали серед українських думських послів прихильників українських вимог, які б подали заяви, підготовлені “Просвітами”, у відповідну думську комісію, і простежили за її розглядом та результатами.

Із листів за 1906 р. стає відомо, що “Докладна записка українців” у Державну Думу, завдяки Л. Жебуньову та Б. Грінченку, таки була складена. Л. Жебуньов повідомляв, що подібні звернення підготували й українські “Просвіти” інших міст: Чернігівська “Просвіта” доручила її своєму депутатові Глебову Юрію Миколайовичу, Одеська “Просвіта” – Пергаменту Йосипу Яковичу. Л. Жебуньов пророкував, що такі звернення українських “Просвіт” не пройдуть непомітними, вони викличуть бажаний резонанс і дадуть очікуваний результат.

Листами Л. Жебуньов узгоджував з Б. Грінченком й інші важливі громадські справи: наприклад, дату проведення Всеукраїнського з’їзду національних політичних організацій, що проходив у Полтаві 29–30 червня 1905 р., за участю представників українських громад та демократичної і радикальної партій. Як стає відомо, з листівки Є. Чикаленка до Б. Грінченка від 27 червня 1905 р.²² та листа Є. Чикаленка до С. Єфремова за 1 липня 1905 р.²³ делегатом того з’їзду був і Б. Грінченко. Своїх представників на з’їзд делегували Одеська, Полтавська, Катеринославська, Миргородська, Катеринодарська громади. Учасники з’їзду прийняли такі постанови: 1) домогатись автономії України у складі Росії; 2) приєднатись до боротьби демократичних партій Росії за конституцію Росії на основі рівного і загального голосування; 3) виступити із національними домаганнями: вживання української мови на своїх територіях, заснувати щоденний друкований орган. Цей з’їзд проводився напередодні всеросійського з’їзду конституційно-демократичної партії. Останній, серед інших, мав у своїй роботі розглянути й питання ставлення партії до національних партій та їх домагань. Український з’їзд мав обрати делегатів на всеро-

²² *ІР НБУВ*, ф. III.

²³ *Лист Є. Чикаленка до С. Єфремова*, Євген Чикаленко. Сергій Єфремов. Листування. 1903–1928 роки, К. (Темпора) 2010, с. 58.

сійський з'їзд конституційно-демократичної партії та уповноважити їх конкретними завданнями. Л. Жебуньов писав: “Велика вага сучасних подій вимагає, щоб українські діячі одстояли долю України”.

Л. Жебуньов інформував Б. Грінченка й про важливу політичну акцію, організовану українцями у Петербурзі: демонстрацію, що проходила на Казанській площі в 1905 р. Стає відомо, що саме Л. Жебуньов став основним інформатором у пресі про цей важливий український захід, надрукувавши матеріали про нього у газеті “Киевские отклики” та катеринославському журналі “Приднепровский край”. Він лише зауважував відсутність на демонстрації українців з інших міст, помітивши, що тільки одеська громада делегувала на демонстрацію І. Луцицького. Цей факт викликав помітне хвилювання у Л. Жебуньова, у даному разі він зауважував неорганізованість українців у тих важливих подіях.

У листах Л. Жебуньова до Б. Грінченка²⁴ частково відобразилась його участь у діяльності київської “Просвіти”, якою він керував у літній період, поширював через неї українські книжки. Л. Жебуньов клопотався і відповідним приміщенням для зібрань “Просвіти” та був збентежений звісткою, що київські просвітяни продовжили контракт на оренду приміщення для проведення зібрань у “Київського товариства грамотності”, яке відзначалось ворожим ставленням до українства. Л. Жебуньов не підтримував таку ідею пишучи, що таке приміщення є непривабливим для українців і може відсторонити їх від просвітянських заходів своєю невідповідністю та небезпекою. Він пропонував Б. Грінченкові зняти для “Просвіти” колишнє приміщення редакції журналу “Киевская старина” на Безаківській, 8, яке добре знали і любили українці.

Л. Жебуньов клопочеться й окремими виданнями для київської “Просвіти”. Так, пропонує Б. Грінченкові переглянути українські переклади книжечок російського біолога-популяризатора В. Лункевича, не називаючи імені перекладача, але звертаючи уваги на вигідні умови його співпраці з “Просвітою”: без гонорару. Як відомо з листування Є. Чикаленка з П. Стебницьким ці переклади здійснила дочка Є. Чикаленка – Вікторія і їх видало “Благодійне товариство видання загальнокорисних і дешевих книг для народу” у Петербурзі. П. Стебницький відзначив вдалий переклад Вікторії, таку ж оцінку перекладові у листі до Б. Грінченка повторює і прискіпливий Л. Жебуньов. До того ж він дає ідеї для окремих важливих брошурних просвітянських видань, зокрема пропонує Б. Грінченкові його статті в “Громадській думці”: “Оповідання з української старовини”,

²⁴ *Листи Жебуньова Л. Грінченку Б.*, ІР НБУВ, ф. III, № 37163–37210.

“Народні вчителі і українська школа”, що друкувались у багатьох номерах газети, видати окремими брошурами, зважаючи на їх цікавий та актуальний зміст.

Л. Жебуньов повідомляв і про діяльність Українського клубу, одним з організаторів якого був. Із листів вимальовується його інтерес до просвітницької роботи та заходів у клубі.

Через Б. Грінченка Л. Жебуньов займався й популяризацією української книги. Так, у 1906 р. він пересилав йому каталог українських книжок з відомої книгарні Григорія Іпатійовича Маркевича у Полтаві, який збирався з 1904 р. Пропонував доповнити його київськими виданнями та створити єдиний каталог української книжки, який надрукувати в українських газетах: “Раді”, “Рідному краю”, аби привернути увагу читачів до зазначених видань та сприяти їх поширенню. Стає відомо, що українські книгарні продавали Л. Жебуньову книги з великою знижкою і він їх розсилав тим читачам, які не мали фінансових можливостей їх купити. Окремі книжки він замовляв листами і у Б. Грінченка.

Із листів стає відомо і про причетність Л. Жебуньова до другого видання популярної праці М. Аркаса “Історія України-Русі”, що побачило світ у 1912 р. Л. Жебуньов писав, що під враженням великої популярності цієї праці серед різних верств населення, він запропонував авторові здійснити її друге видання, врахувавши усі критичні зауваження сучасників. Л. Жебуньов зізнавався, що регулярно листувався з М. Аркасом і майже в кожному листі нагадував йому про необхідність перевидання праці²⁵. Б. Грінченкові повідомляв про відмінність другого видання “Історії” від першого, про причетність до її переробки професійних істориків та художників, згадував і про з’їзд у Закопаному за участю В. Липинського, В. Доманицького, Г. Хоткевича, на якому були вироблені зміст праці, її структура, зібрана додаткова інформація, внесені фактичні правки тощо. Саме з листів Л. Жебуньова до Б. Грінченка стає відомо про його співпрацю з М. Аркасом та наполегливість у досягненні поставленої мети, яка була характерною рисою цього діяча.

Л. Жебуньов, як свідчать джерела, був причетний і до заходів із бойкоту українцями археологічного з’їзду 1905 р. у Катеринославі, на який графиня П. Уварова у листі до організаторів запропонувала не запрошувати іноземців, у тому числі й галичан. У відповідь на таку пропозицію українці з Наддніпрянщини вирішили приїхати на з’їзд, проте демонстративно бойкотувати його у знак протесту проти рішення не запрошувати на

²⁵ Лист Жебуньова Л. до Грінченка Б. 1909 р., ІР НБУВ, ф. III, № 37172.

з'їзд українських науковців з Галичини та проти утисків проти української мови. Л. Жебуньов повідомляв Б. Грінченка про це рішення українців напередодні з'їзду, запропонувавши провести відповідні організаційні заходи серед киян. Історичні факти свідчать, що на початку роботи археологічного з'їзду у Катеринославі 290 його учасників залишили засідання, склавши письмовий протест проти нехтування прав української мови. У результаті цього на з'їзді залишилося лише 106 вчених, 40 з яких також опротестували ставлення організаторів з'їзду до української науки.

Стає відомо, що на поч. 1909 р. Б. Грінченко мав намір відновити видання українського місячного журналу, на кшталт “Нової громади”, що виходив у 1906 р. у Києві та був закритий через брак коштів. До листа Л. Жебуньова додавався список майбутніх співробітників відновленого журналу: Б. Грінченко, Леся Українка, М. Коцюбинський, М. Загірня, М. Чернявський, В. Винниченко, С. Єфремов, М. Вороний, Л. Яновська, О. Лотоцький, П. Капельгородський, Г. Григоренко, С. Черкасенко, А. Кримський, Ф. Матушевський, Г. Шерстюк, Д. Дорошенко, І. Липа, В. Доманицький, О. Левицький, О. Олесь, В. Стефаник, Л. Мартов, О. Кобилянська, І. Липа, Л. Пахаревський, Л. Жебуньов. Журнал, як і всі українські видання, засновувався на благодійних засадах і у листах обговорювалося питання про його можливого видавця.

З 1908 р. громадські взаємини Л. Жебуньова та Б. Грінченка переростають у приятельські, їх зблизила спільна біда – захворювання на сухоти. Л. Жебуньов постійно їздив на лікування до Криму, де поширював українські періодичні і книжкові видання та “навертав людей до українства”. Він переймається і здоров'ям Б. Грінченка, неодноразово пропонує йому разом з ним їхати на лікування за його ж рахунок. Перебуваючи в Криму, Л. Жебуньов підшукував для Б. Грінченка доступне й відповідне помешкання для тривалого проживання на курорті. Наприклад, пропонував йому такі варіанти: жити у спільних знайомих Радакових, або на дачі у ялтинського українця Калмикова (біля Гурзуфа), висилаючи й фото дачі. У листах робив і окремі поради: наприклад, жити в Криму у зимово-весняний період, до встановлення спекотних днів, які шкодили легеневим хворим. Влітку ж радив їхати лікуватись цілющим гірським повітрям у Карпати.

Л. Жебуньов мав намір пролікувати у 1909 р. Б. Грінченка у санаторію Олександра III під Ялтою. У листі описував його умови, консультувався у комітеті лікарів закладу щодо Б. Грінченка, наполегливо просив адресата вислати йому довідку про стан хвороби, повідомляв Борису Дмитровичу й оптимістичну новину: про цілковите одужання у цьому

санаторію окремих хворих на сухоти. Про свій намір влаштувати лікування Б. Грінченкові у Криму Л. Жебуньов писав і Є. Чикаленкові 6 січня 1909 р.: “Санаторій чудесно упорядкований і лікарі – вчені і гарні люде до хворих і лічення. Я вмовляю Грінченка їхати до неї. Попаста туди трудно, бо сила кандидатів, але я знайшов заходи, через які сподіваюсь помістить його, коли б він схотів того. Нехай ще Сергій Олександрович подбає про те”²⁶.

Остання листівка Л. Жебуньова датована 1 січнем 1910 р. Вона адресована Марії Грінченко, у ній автор цікавився самопочуттям Б. Грінченка.

Отже, епістолярій Л. Жебуньова до Б. Грінченка є важливим історичним джерелом, який відображає заходи українців поч. ХХ ст. відновити свої історичні права на українську школу, видавничу справу, розвиток української літератури. Завдяки подвижницькій та наполегливій праці таких ідейних українців, як Б. Грінченко, Л. Жебуньов, Є. Чикаленко, С. Єфремов та ін., українські національні домагання прозвучали зі шпальт демократичних російських видань, вони були озвучені російським чиновникам високих рангів, думській комісії з народної освіти, депутатам Державної Думи тощо. Л. Жебуньов виступає координатором українських заходів, він об’єднує під спільними зверненнями та поданнями представників українських “Просвіт”, навчальних закладів, інформує українців про національні заходи інших народів та їхні здобутки, закликає не відставати від них і домагатись своїх історичних прав разом з іншими народами. Л. Жебуньов взявся і за українізацію полтавської газети, наповнивши її національним змістом та багатьма унікальними матеріалами, запрошуючи до співпраці з “Полтавщиною” талановитих українців, популяризує українські книги, подає ідею формування єдиного каталогу української книги, пропонує окремі видавничі проекти київській “Просвіті”.

Завдяки епістолярним джерелам довідуємось про причетність обох відомих сучасників до таких важливих заходів, як складання та публікації записки “О нуждах украинской школы”, з’їзду представників українських громад у 1905 р. у Полтаві, відзначення ювілею І. Нечуя-Левицького тощо. Л. Жебуньов у листах виступає духовним родичем Б. Грінченка, з яким він радився, обмінювався ідеями, спільними справами, спілкувався та вболівав за його здоров’я до останніх днів життя Бориса Михайловича.

²⁶ *Листи Леоніда Жебуньова до Євгена Чикаленка. 1907–1919 роки*, с. 103.